

ד"ר עלי טל-אור

מסע דגלי ישראל במדבר הצעת הסבר חלופי על פי הברייתא דמלאכת המשכן

מבוא לחלק ב'

סדר מסע הדגלים בתקופת המדבר מתואר במקרא, במדרשי חז"ל ובתלמודים. קיים שוני בולט בין התיאורים השונים במקורות אלו וכן בינם לתיאור העולה מפירוש רש"י, שוני הנובע לעתים מפירוש שונה של מלים בודדות בתורה, וכן לעניין מחסרון קטעים מסוימים של הברייתא דמלה"מ אצל רש"י. על כן יושו מקורות אלו ונוספים לפירש"י, ויוצגו הקשיים הנובעים משיטותיהם. יוצע הסבר חלופי לפירש"י, התואם לתיאור של הברייתא דמלה"מ.

כמובן, אין זה מחקר היסטורי אלא מחקר מקורות משווה של תיאורי חז"ל. תיאור מסע של מחנות, כמסע צבאי, צריך לכלול מספר מרכיבים של סדרי מקום וזמן:

- א. צורת המחנה בעת החניה.
- ב. הגורמים קובעי תזמון התנועה והכיוון במהלך המסע לשלביו עד החניה ואופן פעולתם.
- ג. סדר וצורת התנועה של המחנות ומיקומם היחסי בעת המסע. סדר זה גם קובע את סדר החניה.
- ד. הגורם הקובע את סיום המסע, את אתר החניה ואת כיוון המחנה בחניה, ואופן פעולתו.

להלן ייבחנו מה מהמרכיבים הללו מופיע ומה חסר בכל אחד מהמקורות.

בחלק א' של המאמר* הובאו המקורות בתורה, תיאור המסע בברייתא דמלה"מ, התיאור במדרש תנחומא, הסבר ר' אחא בירושלמי והסבר הגמרא במסכת זבחים סא, ע"א.

בחלקו השני של המאמר, נעמוד על ההבדל בהגדרת הכינויים של "המשכן" ו"אהל מועד" שבתורה. נציג בפני הקורא את שיטותיהם של רש"י ורמב"ן לתיאור סדר המסע והסדר שיטותיהם לסדר בניית המשכן. ונסיים, בתיאורו של יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות היהודים", המתאר את סדר מסע המחנות, על אף שמדבריו אין אנו מביאים ראיה, אלא, סיוע בלבד.

* הערת המערכת: חלק א' של המאמר הופיע בחוברת "שמעתין" מס' 167.

המשכן ואהל מועד

קיים הבדל בהגדרת הכינויים "המשכן" ו"אהל מועד" בתורה:

א. "המשכן" הוא החלל באורך שלשים אמה, המוקף משלשת עבריו בקרשי המשכן שעליהם פרושות יריעות המשכן. הוא כולל את כל כלי המשכן המצויים בו ואת הפרוכת ועמודיה. יש לו פתח, שהוא החלל שבין עמודי המסך ויש מסך לפתח. לשיטת ר' יוסי, גם עובי חלל פתח המשכן כלול ב"משכן", לכן לשיטתו, אורך המשכן היה שלשים ואחת אמה.

ב. "אהל מועד" הוא המשכן עם כיסוייו ופתחו, אולם כיון ש"פתח אהל מועד" כולל גם את כל שטח החצר המצויה לפני הפתח והמוגדרת ותחומה ע"י קלעי החצר, הרי ש"אהל מועד" כולל לפחות את המשכן ופתחו, בעיקר מבחינת כיסוייו החיצוניים, אך לעתים גם את הכלים המצויים בשטח החצר הנחשבת ל"פתח אהל מועד".

דופן החצר, היינו הקלעים, אינם כלולים ב"משכן"³², אף שהם תלו בגבול שטח החצר (ואילו העמודים עמדו מחוץ לשטח החצר שהרי הם עמדו "סביב" וכל סביב הוא בהיקף מבחוץ). מאידך, קיום "אהל מועד" במשמעות של "מחנה שכינה" לענייני קורבנות, קדושה, טהרה וטומאה, תלוי בקיום קלעי החצר. כאשר כתוב בתורה: "והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי נשאי המשכן", אין החצר כלולה ב"משכן", ולכן גם לאחר שהמשכן הורד, קלעי החצר עדיין עמדו במקומם והם פורקו רק בשלב יותר מאוחר. היות שבני גרשון ובני מררי

32. קלעי החצר לא נמשחו בשמן המשחה ולא נתקדשו. עיין שמות מ', א-טז, ויקרא ח', י, במדבר ז', א ותמצא: כיון שהחצר אינה נכללת במשכן, הרי שהיה הכרח להזכיר את יתדות החצר בנפרד מיתדות המשכן בכל איזכור, ולפרט את משיחת מזבח העולה והכניור נוסף על משיחת המשכן וכל אשר בו.

כמו"כ, העגלות של הנשיאים שנתן משרע"ה לבני גרשון ומררי, נועדו לנשיאת חלקי המשכן ולא לנשיאת עמודי החצר שעמדו מחוץ לקלעים. אמנם במדבר רבה מובא שבני גרשון נשאו על עגלותיהם גם את הקלעים (משא"כ לגבי עמודי החצר של בני מררי), אך מקור זה הוא מתקופת הראשונים ואין לו מקבילות קודמות. לעני"ד מדובר בטעות, אך גם אם כך היה לגבי הקלעים, נראה שבני מררי לא יכלו לשאת את העמודים על גבי הקרשים על עגלות הנשיאים מפאת משקלם. 4 העגלות לא היו מסוגלות לעמוד במשקל העצום של 48 קרשים מצופי זהב, 9 בריחים מצופי זהב, 100 אדני כסף, 9 עמודי הפרכת ועמודי מסך פתח אהל מועד מצופי זהב, וגם של 60 עמודי החצר המחושקים כסף ומצופים כסף בראשיהם ואדניהם ויתדותם שמנחושת ויתדותם (=הקונטיקין) שמעץ. אף בתיאור חלוקת חלקי המשכן לצורך המשא, החצר נפרדת תמיד מהמשכן בפסוקים. ויש לדקדק בזה עוד ואכמ"ל.

כמו"כ את עפר הסוטה, הכהן היה נוטל מן "העפר אשר יהיה בקרקע המשכן", ובביהמ"ק - מההיכל, ולא מהחצר או מהעזרה.

היו ממונים במסע גם על החצר, הם לא יכלו לנסוע ממקומם קודם פירוק החצר והעמסתה על עגלות (אחרות. לא אלו שהנשיאים נדבו), ולכן ברור שנסיעתם היא רק אל מחוץ לחצר. על כן לא יתכן לומר שהם נסעו מסע דגל שלם לפני בני קהת.

בתורה כתוב: "ונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות, כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם". לו הלכו הקהתים לבדם עם כלי המשכן במרכז המחנה, ובני גרשון ובני מררי נסעו עם העגלות ושאר חלקי אהל מועד ברווח של דגל שלם לפניהם, היה ראוי לפצל את הפסוק: לאחר מסע דגל יהודה היה צריך לכתוב: ונסעו בני גרשון ובני מררי נשאי המשכן, או: ונסע מחנה הלויים בין המחנות, ולאחר מסע דגל ראובן היה צריך לכתוב: ונסעו הקהתים בתוך המחנות, או: ונסע אהל מועד בתוך המחנות. נראה שכוונת הפסוק לומר שמחנה שכינה ומחנה לוייה (בסדר זה, מהמרכז - החוצה, כתיבה) נסעו במרכז, בין שני הדגלים שלפניהם ושני הדגלים שאחריהם, כמתואר בברייתא דמלה"מ. היות שבעת המסע היה אהל מועד מפורק, הבינו חז"ל שמדובר בתכולתו, כלומר בכלי המשכן המכוסים בעורות התחש (שנסעו יחד כקבוצה), כפי שאהל מועד בחניה היה מכוסה בכיסוי עור תחש. זה המקור לקביעתם שגם בעת המסע לא נפסל לחם הפנים שהיה ערוך ומסודר על השולחן המכוסה.

כך גם בפסוק: "ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד באם". אילו הגיעו בני גרשון ובני מררי לחניה לפני בני קהת ובנו את אהל מועד כולו לפני הגעת הכלים לחניה, היה ראוי שיקימו גם את החצר לפני הגעת הכלים. אם כן ראוי היה לכתוב: והקימו את אהל מועד עד באם. מכך שכתוב: "והקימו את המשכן", יש להוכיח שרק המשכן "הוקם" (= הועמד מפורק על העגלות בהמתנה), אך החצר לא "הוקמה" כי עדיין עמדה על תילה.

שיטת רש"י

רש"י סומך רק באופן חלקי על נוסח הברייתא דמלה"מ, וכדרכו, הוא משלב מקורות שהיו לפניו³³.

הסבר תיאור סדר המסע

א. שיטת כ"תיבה":

את הפסוקים:

"כל הפקדים למחנה יהודה מאת אלף ושמונים אלף וששת אלפים וארבע מאות לצבאתם ראשנה יסעו"..." יונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות, כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם"³⁴, פירש"י:

"ראשונה יסעו - כשרואין העגן מסתלק, תוקעין הכהנים בחצוצרות, יונסע מחנה יהודה" תחילה³⁵. וכשהולכין, הולכין כדרך חנייתן, הלויים והעגלות באמצע (= במרכז התיבה. בעת הנסיעה הם נסעו בקדמת הריבוע המרכזי, בעוד שבני קהת נסעו באחוריו), דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון.

ונסע אהל מועד (= בני קהת עם כלי המשכן) - לאחר שני דגלים הללו (מבחינת התיזומון), כאשר יחנו כן יסעו - כמו שפירשתך, הליכתן כחנייתן, כל דגל מהלך לרוח הקבועה לו".

33. על: "על פי הי יסעו בני ישראל ועל פי הי יחנו כל ימי אשר ישכן העגן על המשכן יחנו" (במדבר ט"ו, יח), פירש רש"י (הציטוט מהברייתא - עם קו תחתון, ומהספרי - באותיות אלכסוניות):

"על פי הי יסעו - שנינו במלאכת המשכן, כיון שהיו ישראל נוסעים, היה עמוד העגן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה. תקעו והריעו ותקעו (ציטוט מתחילת פי"ג של הברייתא דמלה"מ). ולא היה מחלך עד שמשה אומר: "קומה היי", יונסע דגל מחנה יהודה". זו בספרי, ועל פי הי יחנו - כיון שהיו ישראל חונים, עמוד העגן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה (ציטוט מתחילת פי"ד), ולא היה נפרש עד שמשה אומר: "שובה הי רבבות אלפי ישראל. הוי אומר ע"פ הי וביד משה" (שוב - מהספרי). רש"י שילב אפוא את המקורות שלפניו (מה שפרשן - חוקר בן ימינו לא היה מעז לעשות).

34. במדבר ב', טו-יז.

35. לפי הברייתא מדובר בתזמון. דגל יהודה נוסע לפני דגל ראובן. בזמן שדגל יהודה מתחיל לנסוע מתחיל שלב כיסוי הכלים. לשיטת רש"י, כיסוי הכלים מופיע מיד לאחר "שנסע דגל יהודה", אך לא ברור אם כוונתו לומר שכיסוי הכלים החל מיד לאחר שדגל יהודה מתחיל לנסוע, או לאחר שכבר נסע לגמרי ממקומו.

הרמב"ן הבין שלשיטת רש"י כיסוי הכלים מתחיל לאחר שדגל יהודה נסע ממקומו לגמרי.

ב. סדר המסע, ללא התייחסות למיקום:

את הפסוק:

"והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי נשאי המשכן... ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד באם". פירש"י ביתר פירוט:
תיאור סדר תחילת המסע:

"והורד המשכן" - "כיון ש(כאשר) נסע דגל יהודה, נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון, שנאמר: "ובא אהרן ובניו בנסע המחנה"³⁶, ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות, והארון וכלי הקדש³⁷ של משא בני קהת, עומדים מכוסין ונתונין על המוטות, עד שנסע דגל מחנה ראובן³⁸,

36. במד"ד ד', ה.

37. לכאורה, חורג כאן רש"י משיטתו במד"ד ד', טו, כששם עה"פ: "וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואת כל כלי הקדש...". הוא מפרש: "לכסות את הקדש - הארון והמזבח. ואת כל כלי הקדש - המנורה וכלי השרת", ומסביר ש"הקדש" הוא הארון, ושאר הכלים הם "כלי הקדש" וביאורו אינו אחיד.

נראה ש"ושמו בדיו", "ונתנו על המוט" משמעו לרש"י הכנת הכלים לנשיאה וזו נסתיימה בשלב כיסוי הכלים ומאו הם המתנין לכניסת בני קהת, כלי להזכיר כלל את הארכת בדי הארון ("מתפרקין ואין נשמטים"). נראה אפוא, שהמשפט העוסק בכניסת הקהתים לשאת את הכלים, לא היה לפני רש"י בנוסח הברייתא שלו.

38. תימה על פרשני המקרא:

א. מדוע המתנה בתחילת המסע, מסיום כיסוי הכלים עד לאחר נסיעת דגל ראובן (שהוא יותר ממשך הזמן של פירוק המשכן, שהרי גם העמיסו אותו והתרחקו עם העגלות) אינה מפחיתה בכבוד לכלים, ואילו המתנה בעת הקמת המשכן מתחילת הקמתו עד סיום ההקמה אינה לכבודם!

ב. מדוע בעת פירוק המשכן לא הוציאו הכהנים (אהרן, אלעזר, איתמר ופינחס) (שאוילי עדיין כלל לא נתכהן, וצ"ע) את הארון מהמשכן לפני פירוקו, כך שבני קהת יוכלו לשאתו מיד ולפני נסיעת דגל ראובן, ואזי לא היו הכלים צריכים לעמוד ולהמתין שעה ארוכה מחוץ למשכן בלי להינשא בכתף עד בא בני קהת לשאת, הרי זו בדיוק הסיבה שרש"י נתן להכנסת הארון מיידיית למשכן הבנוי, כדי שלא ימתין שעה ארוכה מחוץ למשכן בעומדו במקום, והרי לשיטת רש"י הכהנים ולא הלויים מכניסים את הארון לקדש הקדשים, כמוכח מהכנסת הארון לבית ראשון? - אם נאמר שהותר ללויים להכניס את הארון למשכן הבנוי, כי במדבר לא היו די כהנים לשאת את הארון, מדוע לא יכלו הקהתים להיכנס למשכן גם לאחר כיסוי הארון והכלים וקודם לפירוק המשכן בתחילת כל מסע ולהוציאם? אם בכדי שלא ישאו את הארון בקרבה גדולה אליו כאשר בדי הארון אינם "מפורקים" - כלומר משוכים החוצה, וכדי שלא יסתכנו, הרי גם בחניה אם המשכן נבנה לפני הגעתם, הם היו צריכים לעצור, להכניס את הבדים מנימה, ורק אז להכניס את הארון למקומו - כאשר הם קרובים אל הארון, ובכך להסתכן! הוצאת הארון והכלים המכוסים לפני פירוק המשכן, היתה מקטינה את הסיכון לבני גרשון ובני מררי בעת פירוק המשכן, ומאפשרת להם לפרק את המשכן גם מתוכו ולא רק מחוץ לו, אי"כ מדוע - לשיטת רש"י - לא הוציאו הקהתים את הכלים מן המשכן לפני פירוקו?

ואח"כ - "ונסעו³⁹ הקהתים נשאי המקדש" - נושאי דברים המקודשים⁴⁰ (משפט ממוסגר, העוסק בסיום המסע, ובתוך התיאור, גם הגורם המורה על תחילת החניה).

"והקימו את המשכן" - בני גרשון ובני מררי, שהיו קודמים להם (במסע) עם ובין שני דגלים (הראשונים), היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן⁴¹. וסימן החניה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים.

ועדיין (=ועוד קודם שהיו) בני קהת באים מאחריהם עם (ולפני) שני דגלים האחרונים, היו בני גרשון ובני מררי מקימין (את) המשכן, וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו, ומכניסין בו הארון והשלחן והמזבחות⁴². וזהו משמעות המקרא: "והקימו" - מקימי המשכן⁴³ (שהם בני גרשון ובני מררי) אותו, "עד - טרם, באם - של בני קהת".

39. "לבוש האורה" סבור שכאן באה נקודת סיום משפט וכתוב: ואח"כ - ונסעו, והכוונה לבני גרשון ובני מררי, המשך הפסוק: "הקהתים נשאי המקדש - וכו'". הוא המשך נפרד לדעתו, אבל אין שום בסיס להשערותו, שכן גם בברייתא דמלה"מ לא כתוב על נסיעת בני גרשון ובני מררי, כפי שנתבאר לעיל.

40. רש"י מסביר ש"המקדש" הם כל כלי המשכן (למרות שמדובר בלשון יחיד) ולא רק ארון הברית, בעוד שבברייתא דמלה"מ, בבבלי, בירושלמי ובספרי, מוכח שהכוונה בעיקר לארון. 41. רש"י אינו מתייחס לענן השכינה שמעל המשכן אלא רק לעמוד הענן ההולך לפני המחנות. כאן משמע שהענן ההולך לפני המחנות נעמד וסימן לחנות, ומיד בתחילת החניה היה נמשך אל מעל דגל יהודה ואל המקום בו היו בני גרשון ובני מררי נעמדים והיה שורה מעל המקום המיועד למשכן, ומשמע שהיה מכוון להם את הרוחות איך להקים את המשכן. אבל אין מקור להסבר כזה, לא בברייתא דמלה"מ בפ"ד ולא בתנחומא במדבר יב. ושוב, נראה שחלק גדול מפרק י"ד של הברייתא היה חסר לרש"י. כך גם בפירש"י בכמדבר א', נא: "וירידו אתו - כתנחומא: יפרקו. כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע, היו מפרקין אותו מהקמתו, ונושאים אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן, ויתנו שם ומקימין אותו", שגם ממנו אפשר לראות בבירור שלשיטת רש"י קיים רק ענן אחד - זה ההולך לפני המחנות, כמכוון את הקמת המשכן, וכנ"ל.

42. רש"י מתייחס למשכן ככולל את החצר, שהרי גם מזבח הנחושת הוכנס לחצר המשכן הבנויה. 43. הסבר המלה "והקימו", ומקומו ותפקידו של המשפט בו היא מופיעה, הם בסיסו של מאמר זה. יש שתי אפשרויות להסביר את גישתו הפרשנית של רש"י:

א. רש"י מפרש את "והקימו" = בנו והעמידו, כמשמעות המלה בכל מקום בתורה. לכאורה זה הטיעון החזק ביותר בעד פירושו, ואף יש לכאורה פסוק מפורש התומך בכך: "וכנסע המשכן וירידו אתו הלויים ובחנת המשכן יקימו אתו הלויים והזר הקרב יומת" (במדבר א', נא). הקושי העיקרי על פשט זה הוא בכך שהפרשיה כולה עוסקת בתחילת המסע ובשלב שלאחר פירוק המשכן, כאשר הדבר הלא הסביר ביותר הוא, שבעת תחילת מסע יבנו הקהתים את המשכן. לו רצה הקב"ה להודיענו שעל בני גרשון ובני מררי לבנות את המשכן בחניה לפני הגעת בני קהת, היה ראוי לכתוב זאת כבר במסעם לפני מסע דגל ראובן, כך: ונסעו בני גרשון ובני מררי נושאי המשכן, והקימו אותו עד בא הקהתים. היות שלפי הסדר הראוי לא היתה התורה צריכה לדבר על החניה אלא על תחילת המסע, משמע שאין מדובר בהקמה שהיא בניה אלא בהקמה שהיא העמדה בהמתנה.

מהשוואת פירש"י לנוסח הברייתא שלפנינו, ניכר שרש"י מצטט מהברייתא משפטים בודדים בלבד. שיטת רש"י אינה מתיישבת עם שיטת ר' אחא בירושלמי⁴⁴, שהרי הוא סובר שהקמת המשכן קודמת להגעת הארון. בהסברו של רש"י לגמרא בזבחים סא, ע"א, נאמן הוא לשיטתו שבפירושו לתורה:

"...דתניא: בשעת סילוק מסעות קדשים נפסלין... ותניא אידך: בשני מקומות קדשים נאכלים... ואיבעית אימא: הא והא בקדשי קדשים, ומאי בשני מקומות? - קודם שיעמידו הלויים את המשכן ולאחר שיפרקו הלויים את המשכן", בכותב:

- ב. רש"י מסתמך על המקורות שקדמו לו ושהיו לפניו. המקורות הם:
  1. הברייתא דמלח"מ בנוסח שלפניו. 2. מדרש תנחומא. 3. ר' אחא בירושלמי.
  - אין מקורות פרשניים נוספים המוכרים לנו בנוגע לפירוש מילה זו כאן.
    1. הברייתא עצמה אינה מסבירה מה משמעות המלה "יהעמידו" - בנו או העמידו בהמתנה.
    2. בתנחומא אמנם משמעות המילה "יהקיימו" - בנו, אולם לפי התיאור עצמו נראה שהמשכן הוקם לאחר הגעת הארון, כדעת ר' אחא בירושלמי.
    3. ר' אחא בירושלמי אינו מסביר את המלה "יהקיימו", אלא רק מציין שמדובר בבני גרשון ובני מררי, שמה היה משמע לרש"י והפרשנים שבעקבותיו, שמדובר במקיימי המשכן = בני המשכן. אולם, אם ר' אחא אכן מדבר על הקמת המשכן לאחר הגעת הארון, יש סתירה בין שיטת רש"י לשיטת ר' אחא, וגם בדברי ר' אחא עצמו ובנינו לברייתא דמלח"מ. היות שרש"י אינו מתייחס כלל לשיטת התנחומא ואינו מצטט או מתייחס לשיטת ר' אחא בירושלמי, משמע שלא עליהם הוא מבסס את פירושו אלא רק על הבנתו בברייתא דמלח"מ לפי משמעות המלה "יהקיימו" במרבית המקומות בתורה. זו נקודת התורפה בפירוש"י. היות שעלינו להסתמך בהסבר הכתוב על הסבדים שנתנו חז"ל, הרי שכל המוקדם - קרוב למקורות מהימנים יותר ועליו עדיף לסמוך. עדיף אפוא להסביר תחילה את שיטת ר' אחא בירושלמי באופן שיתאים לברייתא דמלח"מ, כיון שהתיאור לפי הסבר כזה תואם גם את תיאור התנחומא. כיצד מחזק רש"י את שיטתו?

רש"י אינו נותן הנמקה לתיאור הפרשני של שיטתו אף כי נראה שיש נימוק לשיטתו. אולם הנמקה זו אינה נזכרת בשום מקור שלפנינו בנוגע לסדר המסע. תופעה זו אופיינית לרש"י, המאסף ומשווה מקורות ומסיק מסקנות משוות ומרחיבת. האמנם ההנמקה עליה יכול רש"י להסתמך נכונה, או שמא עדיף הסבר עם הנמקה שונה לגמרי?

נימוקו המתבקש של רש"י - כך הקימו את המשכן בחנוכה. הכנסת הארון למשכן הבנוי נובעת מדרך ארץ כלפי הארון. נימוק זה יש בו מספר חסרונות וקשיים כפי שמוסבר במאמר עצמו.

נימוקו - הצורך לכוון את בנית המשכן לפי רוחות השמים והרחקת הלויים מסכנת מוות, הנובעת מקרבת יתר לארון. נימוק זה מאפשר להסביר את לשון הברייתא גם מעבר לעצם סדר המסע, לגבי המשפט "ופרקו את הקדש". ואכמ"ל.

44. עיין בשיטות האחרונים: הנצי"ב, המלבי"ם, ה"אזוניים לתורה" והרב קנייבסקי שליט"א בפירושו לברייתא דמלח"מ "טעם ודעת", כולם הבינו את הגמרא בזבחים סא, ע"א, לפי הירושלמי ובשונה מרש"י, אלא שאין הסברם נכתוב מניח את הדעת לגבי דברי ר' אחא, כיון שהם מתייחסים לדבריו לגבי פירוש המילה "יהקיימו", כנוגעים להגעה לחניה ולא לתחילת המסע.

- "בשני מקומות - לאו לאחר שנסעו דנסתלק המזבח קאמר, אלא חד מינייהו כדאיתא - בעוד המשכן נטוי כמשפטו, וחד - לאחר שפירקו קרשים וקלעי החצר ועדיין המזבח במקומו, ו"קודם שיעמידו הלויים את המשכן" דנקט הכא, לאו דוקא נקט. חדא, דלא משכחת לה (שיהא המזבח מונח קודם העמדת המשכן)⁴⁵, שהרי קודם שיחנו בני קהת נושאי המזבחות⁴⁶, היו חונן בני גרשון ומררי נושאי המשכן ומקימין אותו, ובנסיעתם היו מורידין את המשכן תחילה⁴⁷, ונוסעין בני גרשון ומררי אחרי דגל אחד, ובני קהת אחרי שני דגלים, כדי שיהו קודמין בני גרשון (ובני מררי) בחנייתו, ומעמידין את המשכן לפני בוא בני קהת, כדכתיב אחר מסע דגל בני יהודה: "והורד המשכן וכו', ואחר שני דגלים כתיב: "ונסעו הקהתים נושאי המקדש", דהיינו - ארון ומזבחות (ושלחן ומנורה) וכלי השרת, "והקימו" - בני גרשון (ובני מררי) "את המשכן, עד באם" - של בני קהת, ועוד, אי בששינו את הסדר מוקמת לה⁴⁸, היכי שחטי קרבנות קודם שיעמידו המשכן, הא אמר באיזהו מקומן⁴⁹, בשלמים - ששחטן קודם שיעמידו לויים את המשכן - פסולין⁵⁰ ואם תמצא לומר קודם שיעמידו הלויים את המשכן דוקא קאמר, מוקי לה בששינו את הסדר, והוא ד"איזהו מקומן", שלמים דוקא קאמר, משום דכתיב בהו: "ושחטו פתח אהל מועד"⁵¹ ולא יליף שאר קדשים מינייהו".

45. מסורת השי"ס, לשיטת רש"י.

46. לגבי רש"י, ה"קדש" הוא כינוי לארון הברית ולמזבח. רק המזבח נזכר כאן מפני שמדובר באכילת הקדשים.

47. כמו בפירש"י לתורה, הורדת המשכן כוללת את שלב כיסוי הכלים ופירוק המשכן והעמדתו על העגלות, וכאן מבאר שהכל החל לאחר נסיעת דגל יהודה, ומשמע - לגמרי, שהרי להלן הוא אומר: "כדכתיב אחר מסע דגל בני יהודה: "והורד המשכן", ולכן הם נסעו לאחר דגל יהודה, שאם לא כן, אף נסיעת הקהתים יכלה להתחיל בעת נסיעת דגל ראובן, מיד לאחר נסיעת בני ובנימלא ולא היה מיניהם מרחק ניכר כפי שסוּגַר רש"י.

48. כלומר, אף אם בני קהת חנו לפני שבני גרשון ובני מררי חנו, או יחד איתם.

49. בזבחים נה, ע"א (פירש"י בסוגריים): "דאמר רב יהודה אמר שמואל: שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות היכל - פסולין, שנאמר: "ושחטו פתח אהל מועד". בזמן שהוא פתוח (לשון פתח אינו אלא החלל, והפתוח והנועל קרוי דלת) ולא בזמן שהוא נעול. איתמר נמי: אמר רב עוקבא בר חמא, אמר רבי יוסי רבי תנינא: שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות היכל - פסולין, שנאמר: "ושחטו פתח אהל מועד". בזמן שפתח היכל פתוח ולא בזמן שהוא נעול. במערבא מתני הכי: אמר רב יעקב בר אחא, אמר רב אשי: שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות היכל פסולים, ובמשכן קודם שיעמידו לויים את המשכן ולאחר שיפרקו לויים את המשכן - פסולים. פשיטא - מוגף (סגור ולא נעול, כמו הגנת דלתות (ערכין יא)) כנעול דמי? וילין (פרוש כנגד הפתח) מאי (מי הוי כנעול או לא)? אייר זירא: הוא עצמו (וילין עצמו אינו חשוב (כלומר:)) אין נעשה אלא כפתח פתוח (דלצניעותא בעלמא עביד)."

50. בתוספות ד"ה "קודם שיעמידו" על הדף מובא: "...וגם אין לומר דקודם שפירקו המשכן כלל (=קודם שהוחל בפירוק המשכן) שחטו וזרקו את הדם, ואחרי כן פירקוהו, ושינו הסדר בשעת חנייה והעמידו המזבח וקלעי החצר תחילה, וקאמר בשמעתא דקודם שיעמידו קרשי המשכן יאכלו קדשי קדשים, הלא מיד שפירקוהו נפסלו ביוצא הקדשי קדשים, ולא אמרינן "נסע - אהל מועד הוא" לגבי מחנה שכינה, אלא ודאי "קודם שהעמידו" - לאו דוקא, אלא העמידו הכל, וחיזושה הוי אלאחר שיפרקו כדקאמר, קמ"ל - אע"פ דנסע אהל מועד הוא, ואע"פ שנפרק המשכן - כיון שקלעי החצר והמזבח במקומן. בעלי התוספות סברו כרש"י, שהקמת המשכן קדמה להנעת הארון והכלים.

51. ויקרא ג, ב.

רש"י נאלץ לטעון שהניסוח בגמרא אינו מדויק ולהציע תיקון נוסח, כיון שלא היה מסוגל להסביר את לשון הגמרא כפשוטה, אולם לפי ההסבר המוצע אין בכך צורך.

הקדמת מסע בני גרשון ובני מררי, אין לה מקור תנאי או אמוראי, ומקורה בהבנת רש"י בכתוב. רש"י מתעלם מהתנחומא, ואינו מסביר - כיצד מיקמו את המשכן והארון באתר החניה. הוא סובר שהענן ההולך לפני המחנות (ולא "ענן השכינה שביניהם" = "הענן שלמטה"), הוא שקבע את אתר החניה בסיום המסע, כאשר בעת עצירתו עצרו גם המחנות שהלכו ראשונים, ובני גרשון ובני מררי הקימו את המשכן במקום אליו הגיעו באותו רגע (ולא ברור כיצד). רש"י אינו מתייחס להקמת המשכן המדויקת לפי רוחות העולם, אך כיון שלשיטתו הקמת המשכן קדמה להגעת הארון, לא יתכן שמיקום המשכן וכיוון הבניה באתר החניה נעשו על פי מיקום הארון.

המקור לשיטת רש"י:

אין רש"י מסביר מדוע צריך היה להכניס את הארון למשכן כשהוא כבר בנוי. נראה שמקור פירושו הוא בהבנתו את פשט הכתוב, ובמדרש חז"ל שאינו נוגע להקמת המשכן בחניה אלא לסדר בנין הקמת המשכן וכליו בחנוכתו⁵², ולסדר עשיית חלקי המשכן וכליו. בהקמת המשכן לראשונה, מפורט סדר הקמתו וסדר הכנסת הכלים אליו:

"ויקם משה את המשכן... ויקח ויתן את העדת אל הארץ וישם את הבדים על הארץ... ויבא את הארון אל המשכן וישם את פרכת המסך ויסד על ארון העדות..."⁵³.

ובברכות נה, ע"א מובא המדרש המפורסם⁵³, בקשר לסדר עשיית חלקי המשכן והכנסתם למשכן:

52. מהדירי פירש"י לא ציינו מדרש זה כמקור-נימוק לפירושו, למרות שרש"י מביאו בפירושו לתורה, אולי מפני שרש"י עצמו אינו מציין פרשיה זו ומדרש זה כמקור להסברו. עיין בדמיון בין פירש"י להסבר המובא ב"פסיקתא זוטרתי" (המשפטים הדומים מודגשים): "ונסע דגל מחנה ראובן תימנה..." - אחר נסיעת העגלות. "ונסעו הקהתים נשאי המקדש - אלו נושאי בכתף, שנאמר: "ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאוי". המקדש - זה הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש. והקימו את המשכן - כלומר הקימו בני גרשון ובני מררי. עד באם - אלו בני קהת נושאי המקדש, שאין דרך כבוד להיות הארון ממתין עד שיקימו המשכן" (המקור בברכות נה, וכנראה הוא גם המקור לפירש"י). גם ראבי"ע מסביר כרש"י: "והקימו - הגרשונים והמררים את המשכן, עד בא הקהתים, ויכניסו הכהנים (את) הארון (כיון שללויים אסור להיכנס למשכן כשהוא בנוי. ומתעלם ממיעוט הכהנים) מיד אל מקומו".

53. גמרא זו מצוטטת בפירש"י, בשמות ל"ט, כב, אלא שזו כנראה תוספת מאוחרת לפירש"י (במהדורת ד. שעוועל, מצויין שבדפוס ראשון ליתא) ובדברים י, א, רק באיזכור העובדות. ועיין במפרשי הי"עין יעקב" לגמרא שם, ועיין בשמות רבה נ', א ו-ב שהסדר הפוך ועיניש במפרשים.

"אייר שמואל בר נחמני אייר יונתן: בצלאל על שם חכמתו נקרא. בשעה שאמר לו הקב"ה למשה: לך אמור לו לבצלאל, עשה לי משכן וארון וכלים, הלך משה והפך ואמר לו: עשה ארון וכלים ומשכן. אמר לו: משה רבינו! מנהגו של עולם, אדם בונה בית ואח"כ מכניס לתוכו כלים, ואתה אומר לי, ארון וכלים ומשכן? - כלים שאני עושה, להיכן אכניסם? שמא כך אמר לך הקב"ה: עשה משכן וארון וכלים! אמר לו: בצל ק-ל היית וידעת!".

למרות שמדרש זה אינו עוסק בסדר הקמת המשכן בחניה, אלא בסדר יצירת חלקי המשכן וכליו ובהקמת המשכן בחנוכתו, סבר רש"י שהוא נוגע גם לסדר ההקמה בכל חניה, ויש להכניס את הארון ושאר כלי המשכן אל המשכן כשהוא כבר בנוי. נראה שפרשה זו ומדרש זה הם הבסיס לשיטת רש"י, שכן הברייתא דמלה"מ אינה מנמקת את נימוקו של רש"י⁵⁴.

בהקמת המשכן בחנוכתו, לא הקימו את המשכן סביב הארון לאחר שכונן לפי רוחות העולם - כפי שהוסבר לעיל בשיטת ר' אחא בירושלמי, אלא הארון הוכנס למשכן לאחר הקמתו.

כיצד כיוונו את הקמת המשכן לפי רוחות העולם בהקמתו הראשונה⁵⁵? ברור שלשיטת רש"י, היה צורך למדוד את הכיוון באמצעות מכשור כלשהו (אסטרונומיז), או פשוט לכונן את בניין המשכן לפי כיוון השמש בזריחתה בתקופת ניסן (שהרי בדיוק אז הוא הוקם).

54. בבמדבר רבה פ"ד, יח, מובא:

"מה ראה המקום לצוותן כך (בסדר כיסוי זה) - ארון תחלה ואחר כך שלחן ואחריו מנורה ואחריו מזבח הזהב ואחריו מזבח העולה? אמרו רבותינו: (סדר) פירוק בשעת מסעות כנסתו עמידתן בשעת חניות [מסעות]. מה בשעת הקמת (המשכן) בחנוכתו, ארון תחלה, דכתיב: "ויבא את הארון..." ואחר כך: "ויתן את השלחן..." ואח"כ: "וישם את המנורה..." ואחר כך: "וישם את מזבח הזהב..." ואח"כ: "ויאת מזבח העולה..." אף בשעת פריקתו (=לקראת תחילת המסעות), ארון תחלה ואחריו שלחן ואחריו מנורה ואחריו מזבח הזהב ואחריו מזבח העולה..."

בעל המדרש שחי בתקופת הראשונים, משווה כרש"י את סדר כיסוי כלי המשכן לקראת המסעות לסדר העמדתם בחנוכתו. אולם הוא גם מוסיף ומוסר את יסוד פירושו בדברי "רבותינו" (האלמונים) ש"פירוקן בשעת מסעות כעמידתן בשעת חניות". לשיטתנו, פירוק המשכן במסע הוא דווקא תמונת ראי של הקמתו בחניה, ואכן סדר כיסוי הכלים לקראת המסע הוא כסדר הכנסתם והעמדתם במשכן בחנוכתו, אולם במסעות לא הוציאו את הכלים מהמשכן קודם לפירוקו ולא הכניסום לאחר הקמתו, אלא תחילה העמידו את הכלים במקום המיועד להם ובנו סביבם את המשכן. נראה שמחבר כמדבר רבה לא ראה את הברייתא דמלה"מ כפי שהיא לפנינו במקורה.

55. הכוונה - לפני שהארון הוכנס למשכן, שהרי אפילו הלוחות לא היו בתוך הארון ולא הכפרת עליו ולא הפרכת תלויה לפניו או עליו, הרי לא יתכן שהארון היה מעורב בגרימת נס הכיוון לפני ששרתת עליו השכינה! ומדוע הקמת המשכן בחנוכתו לא נעשתה לפי רוחות העולם כפי שהארון כיוון בכל החניות אח"כ? - שאלה זו צריכה כמובן להישאל על ר' אחא, להלן בירושלמי. להלן אסביר את השוני בין הקמת המשכן בחנוכתו לשאר הקמותיו בחניות.

שיטת הרמב"ן - שתי דרכים להסבר שיטת רש"י

על הפסוק: "והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי..." כותב הרמב"ן:
א. "משמעות (פשוט) הכתובים בענין הזה, כי אחרי נסוע דגל יהודה⁵⁶ יתחילו בפירוק המשכן. ותחילת פירוקו - שיבא אהרן ובניו והורידו את פרכת המסך, וזהו שנאמר (לעיל ד', ה): "ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו וגו', כלומר בנסוע המחנה הראשון (=דגל יהודה). וכאשר ישלימו לכסות הארון וכל כלי הקדש של משא בני קהת, יורידו הלויים (את) המשכן כולו ויטענו על העגלות, ויסעו בני גרשון ובני מררי אחרי דגל יהודה. והארון וכלי הקדש עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל ראובן. ויהיה פירוש "ונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות", שישע אהל מועד וכל מחנה הלויים בתוך (=בין) המחנות הנזכרות, כי הגרשוניים והמררים נוסעים בין דגל יהודה לדגל ראובן, והקהתים נוסעים בין דגל ראובן לדגל אפרים, כאשר יפרש עוד ויזכיר הטעם, שיקימו המשכן טרם בואם⁵⁷.

ב. אבל בבחינתא של מלאכת המשכן, ראיתי כלשון הזה⁵⁸:

56. הרמב"ן מסביר את פירש"י. רק לאחר שדגל יהודה נסע ממקומו הוחל בכיסוי הכלים, כחלק מ"והורד המשכן".

57. הרמב"ן פותר בזה את הסתירה לכאורה בין במדבר ב', יז, לבמדבר י', יז. אבל ההסבר לא היה מספק בעיניו ולכן הוא ממשיך בביאורו לפי הבחינתא דמלה"מ, כיון שגם רש"י מסתמך עליה. לענין, הוא היה מודע להבדלים בין פירש"י לנוסח הבחינתא דמלה"מ, אך ניסה לדחוק בהסבר דומה לרש"י.

לפי דברי הרמב"ן, משמעות הכתוב שונה מהמשמעות בבחינתא דמלה"מ, לפיה ברור שגם מחנה לוי (=ב"ג וב"מ) הלכו באמצע בין ראובן לאפרים. לא ברור מודע בהסברו לפי הבחינתא דמלה"מ הוא מתעלם משוני פרשני זה. צ"ע, האם המשך הפרק לא היה לפני הרמב"ן, שכן אין הוא מצטט אותו.

58. במדרש הגדול במדבר, עמי יז-טו, על במדבר ב', לד, מובא כשיטת הרמב"ן בשינויים: "כן חנו לדגליהם וכן נסעו - מקיש חנייתן לנסיעתן. מה נסיעתן דגל מחנה יהודה תחילה, כך חנייתן דגל יהודה תחילה. כיצד? כשהיו רוצים לנסוע היה הענן שעל מחנה יהודה נכפף (=מתקפל), ומיד הן (הכהנים) עומדין ותוקעין ומריעין, ושומעין (ב)מחנה הקהתים (בדפוס) ללא ב אבל נראה שכך צ"ל והכוונה לכהנים), ובוו השעה (כלומר קודם נסיעת דגל יהודה) נכנסין אהרן ובניו ומפרקין את המשכן, ומכסין כל הכלים שטעונין כסוי ומוסרים הכל ללויים (הכוונה לקהתים, ואעפ"י שיכנסו לשאת רק אח"כ, אבל המינוי היה כבר אז). כל אחד מוסרין לו דבר הראוי לו למשוי, שנאמר: "ושמו אותם איש איש על עבדתו" (במדבר ד', ט). ונסע דגל יהודה תחילה, ונסעין אחריהן בני גרשון ובני מררי, שנאמר: "ויסע דגל מחנה יהודה דאשונה" (במדבר י', יד). ואחר כך: "ונסעו בני גרשון ובני מררי נשאי המשכן" (במדבר י', יז). ואחריהן עומדין מחנה ראובן. ותוקעין ונסעין. ואחריהן מחנה הקהתים, שנאמר: "ונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות" (במדבר ב', יז). בבחינתא דמלה"מ, פסוק זה בא בסוף לתאר את סדר המסע, לפיו: "נמצאו שני דגלים מלפניהם ושני דגלים מאחריהם ומחנה לוי (ומחנה שכינה) באמצע, שנאמר: "ונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך

"תקעו והריעו ותקעו ונסע דגלו של יהודה תחלה, שנאמר: "ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה", נכנסו בני אהרן ופירקו את הפרכת וכסו בה את הארון, שנאמר: "ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה" וגו', תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן, מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופירקו את המשכן וטענו אותו בעגלות. והעמידוהו עד בא בני קהת, שנאמר: "ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד באם". תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים. מיד נכנסו בני קהת ופירקו את המקדש⁵⁹ וטענוהו בכתף שנאמר: "וכלה אהרן ובניו". ושם⁶⁰ כך פירושה: תקעו והריעו ותקעו לנסוע דגל ראובן, ומיד מקדימין בני גרשון ובני מררי ופירקו המשכן ונסעו קודם בני ראובן⁶¹, וכן תקעו והריעו ותקעו ושיסע דגל אפרים, ומקדימים בני קהת וטוענים כלי הקדש על כתפיהם ונוסעים קודם בני אפרים. למדו על נסיעת הלויים שיהא בתקיעות ותיכף להם נסיעת הדגל שאחריהם".

הרמב"ן מנסה למצוא מסלול פרשני הדומה לפירש"י, גם אם הוא שונה ממנו במקצת, כך שיתאים יותר ללשון הברייתא דמלה"מ. ההבדל ביניהם מבחינת התיאור, אינו מהותי אלא בנוגע לשלב בו מתחילים הכהנים לכסות את כלי המשכן.

לפי פירש"י, בני גרשון ובני מררי נסעו לפני דגל ראובן. לפי הברייתא הם נסעו לאחר דגל ראובן ולא בצמוד לסיום כיסוי הכלים. הרמב"ן לא היה מודע כנראה להעדר אפשרי של המשפט הנוגע לתקיעות ולמסע דגל ראובן בנוסח הברייתא של רש"י, ולכן הוא מנסה להקדים כל פעולה של שבט לוי למסע הדגל

המחנות", ומשמע שהקהתים במרכז וסביבם מחנה לוי. אולם רש"י והרמב"ן הבינו אחרת: שאהל מועד שעם מחנה הקהתים בלבד נסע במרכז, ואילו בני גרשון ובני מררי הלכו לאחר דגל יהודה, ואומר (ראיה שניה): "ונסע דגל מחנה ראובן", ואח"כ יונסעו הקהתים נשאי המקדש" (במדבר י', יח ו-כא. משמע שהכותב חש שחסר כאן הפסוק העיקרי המוכיח ש"אהל מועד מחנה הלויים" הם הקהתים, והשלימו). ולא היו בני קהת מגיעין למקום חנייתן, אלא וכבר הקימו בני גרשון ובני מררי (אות) אהל מועד כהלכתו, ומיד היו מכניסין את הכלים לתוכו, שנאמר: "והקימו את המשכן עד באם" (במדבר י', כא), ואחריהן תוקעין (לדגל אפרים ונוסעין, ואחריהן תוקעין (למחנה דן, ונוסעין אחר כולו, שנאמר: "מאסף לכל המחנות" (במדבר י', כה)).

59. הנוסח כאן: "המקדש", ואילו בברייתא בנוסח שלפנינו "הקדש". הרמב"ן אינו מסביר את המשפט הזה.

הרמב"ן סוּבַר כִּרְשִׁי, שמדובר כאן בכל כלי המשכן והכוונה להכנתם לנשיאה במסע, וממילא, אם אין מדובר בהארכת בדי הארון לקראת המסע, לא מובן מכאן הטעם של הרחקת הלויים, אולם כאמור לשיטת הרמב"ן קשה, שכן מקום משפט זה בשלב כיסוי הכלים והוא מתעלם מקושי זה.

60. אף הרמב"ן הרגיש שהסברו דחוק.

61. מהברייתא לא משמע כך, אלא שנסעו רק לאחר דגל ראובן, ורק התחילו לפרק את המשכן עם נסיעת דגל ראובן כפי שהכהנים לא הקדימו לכסות את הכלים לפני שנסע דגל יהודה.

הנזכר לפניו, כך שגם לפי הברייתא דמלה"מ בני גרשון ובני מררי נוסעים לפני דגל ראובן, אך כתוצאה מכך הוא נאלץ להקדים את כיסוי הכלים למסע דגל יהודה וכך יוצא שייהורד המשכן" אינו כולל את כיסוי הכלים כפי שכתב תחילה.

התמיהה על הרמב"ן, גדולה בעיניי מזו שעל רש"י, כיון שברור שלרמב"ן היה נוסח מלא בהרבה מזה של רש"י לברייתא דמלה"מ, והוא אינו מסבירו בפירוט, וכן אינו מתייחס לנוסח הירושלמי (לרי אחא) או לתנחומא וחורג ממנהגו לבקר את פירש"י, שהרי כאן הוא מסביר בשני הסבריו את שיטת רש"י. עוד יש לתמוה על דברי הרמב"ן:

א. מדוע הוא מתעלם מהמשפט "ופרקו את הקדש" כמתייחס לפריקת בדי הארון?

ב. מדוע הוא מתעלם מציטוט הפסוק העוסק בכיסוי הכלים לאחר התקיעות לדגל אפרים, במקום הפסוק של נסיעת הקהתים, כאשר מתבקש להסיק מזה, שפריקת בדי הארון בוצעה רק עם כניסת הקהתים לשאת את כלי המשכן?

ג. מדוע הוא מתעלם מהשוני בהסבר הפסוק: "ונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות" בין פירש"י לברייתא דמלה"מ, לפיה מחנה לוייה ומחנה שכינה נסעו יחד באמצע בין ראובן ואפרים, ולא כאשר מחנה לוייה בין יהודה לראובן. הוא אינו מצטט את סוף הפרק בברייתא ולא ברור אם היה לפניו נוסח חלקי בלבד.

אילו היה הסבר הברייתא כהסבר הרמב"ן, היה פשוט יותר לכתוב בה את נסיעת הגרשונים והמררים לפני נסיעת דגל ראובן, כך: תקעו והריעו ותקעו, מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופירקו את המשכן וטענו אותו בעגלות, ונסעו, והעמידוהו עד בא בני קהת, שנאמר: "והקימו את המשכן עד באם", ונסע דגל מחנה ראובן... כפי שגם היה ראוי להקדים את תיאור כיסוי הכלים לנסיעת דגל יהודה, ואת כניסת בני קהת לשאת לפני נסיעת דגל אפרים.

הקמת המשכן הראשונה לעומת ההקמות הבאות

לכאורה, תואמת שיטת רש"י לסדר הפסוקים בכתוב, המלה "והקימו" מבוארת כבכל מקום בתורה. היה לרש"י נוסח שונה מזה שלפנינו לפרק י"ג של הברייתא דמלה"מ, שהרי רש"י אינו מצטטו ותיאורו שונה ממנו מאד. שאר הפרשנים נגזרו אחריו בהסבריהם. אולם לא די להראות את ההבדלים בין הברייתא דמלה"מ לפירש"י, שהרי כפי שצויין לעיל, רש"י מסתמך גם ואולי בעיקר, על תיאור הכנסת הארון למשכן, בהקמתו בחנוכתו, ולכאורה עניין זה קשה אף לפי הספרו של ר' אחא. ברם לפי הסברנו, שונה הייתה הקמת המשכן הראשונה מההקמות שאחריה:

א. דברי בצלאל המובאים בברכות נה, ע"ב, הפכו חסרי משמעות לעניין הקמת המשכן, שכן המשכן לא הוקם מיד לאחר שהושלמה יצירת חלקיו, אלא רק ב"ח ניסן. נראה אפוא שר' יונתן סובר, שכוונת בצלאל היתה לומר למשרע"ה, שלא ניתן לקדש את הכלים בלי שיעמדו תחילה בתוך המשכן והחצר (ללא מחיצות אי אפשר לקדש אותם, כיון שעצם המושג 'קידושי משמעו הבדלה והפרשה) ולכן צריך להקים תחילה את המשכן והחצר. לאחר שהכלים נתקדשו, שוב לא פקעה קדושתם אף במסעות, לכן לא היה עוד צורך לבנות את המשכן לפני העמדת הכלים.

"מנהגו של עולם" בבנין בית, הובא כמשל הסבר: הדרך שבה כלים נעשים מובדלים ומופרשים לקידושם - היא ע"י יצירת בית ומחיצות, בו יובדלו מהסביבה. בכך כיוון בצלאל לרצון "המקורי" של הקב"ה לפני היפוך הדברים ע"י משרע"ה. משרע"ה הפך לו את הסדר, מפני שידע (בנבואה) שהמשכן לא יוקם מיד לאחר גמר עשיית חלקיו, ולכן מצד עשיית החלקים לבדם, ראוי היה להקדים את עשיית הארון לחלקי המשכן ולכלים, כדי שאפשר יהיה לשים בו את הלוחות (ומגילות סה"ת שכבר נכתבו, לשיטת ר' מאיר) עוד קודם להקמת המשכן.

ב. בעוד שלקראת הקמת המשכן בחנוכתו היה די זמן להתכונן ולמדוד את כיווני רוחות העולם, הרי שלקראת החניות, לא היה לכבוד הארון והכלים להמתין למדידות כאלו. ענן השכינה שנע מאז חנוכת המשכן מעל הארון, קבע את מיקום הארון (ומשנית - את מיקום המשכן) באתר החניה, בעוד שלפני הגעת הארון לחניה, לא ניתן היה להתחיל למדוד את כיווני הרוחות לצורך הקמת המשכן, שהרי את מיקומו המדויק לא ידעו עדיין.

תיאור יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות היהודים"

ב"קדמוניות היהודים", תיאור יוסף בן מתתיהו את סדר מסע המחנות כך: "כשהיו תוקעים את המחנה, היו שמים את המשכן באמצע, ומכל צד היו חונים שלשה שבטים. והיו כובשים דרכים ביניהם, והיה גם שוק מסודר וכל דבר למכירה היה מונח בסדר. והיו אומנים לכל אומנות בבתי המלאכה. והמחנה היה דומה בכל דבר לעיר, שמעבירים ממקום למקום ומקימים אותה מחדש. ראשונים היו הכהנים תופסים את המקומות מסביב למשכן, ואח"כ הלויים, שהיו בסך הכל המון של עשרים ושנים אלף שמונה מאות ושמונים⁶², כי גם אלה נפקדו, כלומר (כל הזכרים, החל מאלה שהיו בני שלשים יום. וכל זמן שחנה הענן מעל המשכן, נראה להם שיש להישאר במקום, משום שהאמינו שא-לקים שרוי בקרבם, וכשסר זה, היו מעתיקים את המחנה. ובנסוע המשכן היה סדר כזה: כשתקעו בפעם הראשונה היו קמים אלו שחנו לצד מזרח. שנית - אלה שהיו שרויים בדרום. אחר כך היו נושאים את המשכן המפורק באמצע בין ששת השבטים שהלכו בראש, ובין הששה שהלכו אחריהם. והלויים כולם היו מסביב למשכן. כשתקעו בפעם השלישית, היה זה חלק החונים לצד מערב, ובתקיעה הרביעית היה זה החלק שבצפון". (ספר שלישי, עמי 102-103, במהדורת אי שליט).

הרי לנו שיוסף בן מתתיהו נוקט בשיטת תנועה של כ"קורה" לגבי הדגלים, וכ"תיבה" לגבי מחנה לוויה ומחנה שכינה, וכברייאת דמלה"מ - על פי הסדרנו. לא היתה הפרדה של שבט לוי לשני מחנות אלא הם נסעו כגוף אחד סביב המשכן ולא לפניו. ממילא, הכהנים עם בני קהת חנו ראשונים עם המשכן (ועם הארון שכיון את הנסיעה ואת מיקום אתר החניה, ואין אליו התייחסות ב"קדמוניות היהודים" אלא רק לענן) ורק אח"כ שאר הלויים.

מאידך יש לזכור שתיאוריו של יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות" אינם תמיד כה מהימנים, בשל אי דיוקים, שינויים וסתירות לעומת הכתוב במקרא ובמקורות חז"ל. יש להזכיר שיוסף בן מתתיהו השתמש לא רק במקרא אלא גם בתרגום השבעים ומקורות נוספים, ואעפ"י שתרגום השבעים מתאר את התחלת הנסיעה כמו שרש"י מתאר (וכידוע, גם בתרגום השבעים יש שינויים רבים מנוסח המסורה), כלומר שהקימו את המשכן עד-טרם בא בני קהת, בכ"ז יוסף מתאר כאן באופן שונה וכהסבר המוצע. יש לראות בתיאורו רק "תנא דמסייע" להסבר המוצע בזה אך לא ראיה של ממש.

62. אי שליט לא העיר כאן שבתורה המספר הוא 22,273 לויים. ידוע שכלל המספרים הנוכרים אצל יוסף בן מתתיהו שונים מהכתובים במקרא פעמים רבות ויש אי דיוקים רבים ושינויים בין הכתוב במקרא לתיאורו, ואכמ"ל.

סיכום

במאמר זה נעשה ניסיון להחזרת תיאור סדר המסע של דגלי ישראל במדבר ליושנו, כפי שהוא מופיע במלואו בברייתא דמלה"מ, ברטו ובקיצור בתלמודים, ואף אצל יוסף בן מתתיהו. השווינו את התיאור במקורות אלו לתיאוריהם של רש"י והרמב"ן ועמדנו על הקשיים בפירושיהם.

לפי הצעתנו, במרכז המחנות נע ארון הברית, סביבו ועמו נעו הלויים עם כלי המשכן, סביבם נסעו עגלות הנשיאים עם חלקי המשכן המפורק. שני דגלים נעו לפניהם ושניים אחריהם. את אתר החניה קבע ארון הברית ולפי כיוון עמידתו בנו סביבו את המשכן.

תרשימי תנועה ומיקום תרשים המיקומים לשיטת רש"י

תרשים מיקומים לפי ההסבר המוצע

כ"תיבה" מאורכת כקורה

כ"קורה" ו"תיבה" במרכזה